

Т.М. Червченко, Н.М. Трофименко

РОЛЬ БОТАНІЧНИХ САДІВ І ДЕНДРОПАРКІВ УКРАЇНИ В ОПТИМІЗАЦІЇ ДОВКІЛЛЯ

Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України

Ключові слова: ботанічний сад, дендропарк, інтродукція рослин, біорізноманіття

В статті подано короткий історичний аналіз ролі ботанічних садів та дендропарків України (в минулому та нині) для оптимізації довкілля.

Понад два століття тому в Україні створено низку ботанічних садів та дендропарків, які стали першими ґрунтовними осередками збагачення флори України [1].

Нині в Україні 28 ботанічних садів і 17 дендропарків, які розташовані в усіх регіонах України. Вони продовжують активно збагачувати розмаїття рослинного світу не тільки інтродукцією нових видів рослин, а й селекцією інтродуцентів, тому на сьогодні відчутно збагатився видовий, формовий та сортовий асортимент плодкових, декоративних, пряно-смакових, лікарських, та інших рослин, які плідно використовуються в різних галузях народного господарства.

В Конвенції з біорізноманіття рослин [2] зазначається, що всі рослини – це величезна цінність, оскільки біорізноманіття рослин має екологічне, наукове, генетичне, соціальне, рекреаційне та естетичне значення і є основою еволюції систем життєзабезпечення біосфери, а також для задоволення людства у їжі, ліках, житлі, одязі, а головне – кисні та інших ресурсах [3]. Людство всього світу, в тому числі і нашої країни, має нормувати споживання розмаїття рослинного світу, і тоді довкілля нашого життя буде оптимальним [4].

На жаль, в багатьох країнах наслідки антропогенного впливу перевищують всілякі норми, тому в цих країнах, зокрема і в нашій, ботанічні сади та дендропарки відіграють особливу роль для оптимізації довкілля. Так, в цих установах нашої країни створено великі колекційні фонди рослин з усіх куточків світу – це близько 14 тисяч видів, форм, сортів. Дослідження цінних видів та форм рослин, їх розмноження з метою впровадження в різні галузі народного господарства сприяє зменшенню цілої низки аспектів негативного впливу на довкілля, особливо в техногенно забрудненому середовищі. Ботанічні сади і дендропарки показали, що інтродукція рослин є досить ефективним, а іноді єдиним, методом збереження різноманітності рослин, а також способом збільшення чисельності того чи іншого виду, розширенню його культурного ареалу. Сади і дендропарки відіграють величезну роль в збереженні рослин як *ex situ*, так і *in situ*. Ці установи працюють і над тим, щоб донести до свідомості людей істинне значення різноманітності рослинного світу, оскільки поряд з інтродукційною роботою в ботанічних садах і дендропарках великої ваги набуває практика екологічного виховання, нау-

ково-пізнавальна, просвітницька і виховна діяльність, яка сприяє охороні та збереженню всіх компонентів біорізноманіття внаслідок формування нового природно-охоронного менталітету громадян.

Так, ще на початку XIX ст. вагомий внесок в збагачення флори України внесли старовинні дендропарки та ботанічні сади, що виникли на Слобожанщині, Волині, Полтавщині та Київщині. Такі екзотичні види рослин як тюльпанне дерево, платан широколистий, болотний кипарис, гледичія колоча, сосна Веймутова, тополя пірамідальна та інші були висаджені в той період на їхніх територіях. Помітний слід в збагаченні видового складу деревних рослин в Україні залишив Краснокутський дендропарк (Харківська обл.), в якому тоді було інтродуковано нові види тополі, липи, дуба. Не менш важливу роль відіграв ботанічний сад Харківського університету (з 1804 р.), колекції якого поширювалися в Лівобережній Україні досить швидко. В 1806 році було створено Кременецький ботанічний сад, в якому через двадцять років уже налічувалось близько 12 тисяч видів рослин. Відтоді з цього саду широко розповсюдились в Україні шовковиця паперова, ведмежий горіх, оцтове дерево, буюк китайський, каштан кінський.

В цей же період Нікитський ботанічний сад збагачував флору півдня країни. Тепер він збагачує видовий склад рослин новими нетрадиційними плодovими культурами, пряно-смаковими, теплолюбними рослинами.

Значний вклад в збагачення флори України внесли і нині вносять ботанічні сади Київського, Одеського, Львівського, Чернівецького та Ужгородського національних університетів.

В XX ст. збагатилася флора України і продовжує збагачуватися завдяки ботанічним садам і дендропаркам нині Національної академії наук України: Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка (створений в 1935 р.), Донецького ботанічного саду (створений в 1977 р.), Криворізького ботанічного саду (створений в 1980 р.). Це вони дали в озеленення України види та сорти магнолій, бузків, красивоквітучих деревних рослин та безліч трав'янистих рослин. Дендропарки "Олександрія", "Софіївка", "Тростянець" не тільки зберегли інтродуценти XIX ст., а і значно примножили їхню чисельність, розмножили і впровадили в озеленення регіонів, де вони розта-

шовані. Прикладом є масове впровадження в озеленення Черкащини ведмежого горіха дендропарком "Софіївка", шпилькових на Чернігівщині дендропарком "Тростянець", дуба червоного на Біло-Церківщині дендропарком "Олександрія".

Наразі ми нагадали про те, коли і яким ботанічним садом чи дендропарком раніше були інтродуковані окремі рослини, які сьогодні настільки широко використовуються в озелененні міст і сіл, що важко уявити той чи інший регіон без них. А в ХХ ст. та на початку ХХІ ст. всі ботанічні сади і дендропарки України стали ще й осередками збагачення та охорони біологічного різноманіття на міжнародному рівні, вони підтримують зв'язки з багатьма ботанічними установами світу, для того, щоб скоординувати спільну діяльність в збереженні біорізноманіття рослин, що є основою сталого розвитку суспільства, щоб обмінятися насінням та рослинами.

Варто відзначити велику роль Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України, бо завдяки саме його науковим розробкам в озелененні України широко використовуються чимало сортів і видів бузку; в садівництві - нових видів і сортів плодкових рослин: актинїдії, айви, кизилу, гумі та інших; в декоративному садівництві - трав'янистих півоній, красивокутіучих деревних кущів, магнолій та інших екзотичних деревних рослин.

А на сході України особливо відчутна оптимізація довкілля цього екологічно складного регіону завдяки Криворізькому та Донецькому ботанічним садам НАН України. Ці сади не просто інтродукують рослини, а особливу увагу звертають на ті рослини, які найбільше поглинають чи очищують забруднене повітря, особливо стійкі в техногенно забрудненому середовищі.

Важливо, що ми маємо і досить спеціалізовані ботанічні сади, зокрема у Львові – Ботанічний сад Державного медичного університету ім. Данила Галицького. Він має колекцію лікарських рослин, і, безперечно, використання результатів досліджень цих рослин покращують і довкілля, і здоров'я людей.

В останні роки засновані нові ботанічні сади. Це такі як: Ботанічний сад Таврійського (м. Сімферополь) та Хмельницького національних університетів [5]. Вони також включились в велику справу створення "райських куточків" в своїх регіонах і, безперечно, своїми роботами будуть сприяти покращенню довкілля.

Посуті, все те, що робиться в ботанічних садах та дендропарках нашої країни в системі всіх ботанічних садів світу (близько 2000) пов'язано і направлено для покращення довкілля, бо тільки завдяки рослинам існує життя на Землі, а рослини та їхнє біорізноманіття, і все, що їх стосується – це справа ботанічних установ Світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кохно Н.А., Курдюк А.М. Теоретические основы и опыт интродукции древесных растений в Украине. - К.: Наук. думка, 1994. - 185 с.
2. Конвенція про біологію різноманіття: громадська обізнаність і участь. - К.: Наук. думка, 1997. - 153 с.
3. Гродзинський Д.М., Шеляг-Сосонко Ю.Р., Черевченко Т.М. та ін. Проблеми збереження та відновлення біорізноманіття в Україні. - К.: Академперіодика, 2001. - 105 с.
4. Емельянов И.Г. Разнообразие и его роль в функциональной устойчивости и эволюции экосистем. - Киев, 1999. - 168 с.
5. Черевченко Т.М., Трофименко Н.М. У Раді ботанічних садів та дендропарків України // Інтродукція рослин. - 2006. - №4. - С. 124-132.

Надійшла 19.03.2008р.

Т.М. Черевченко, Н.М. Трофименко

Роль ботанических садов и дендропарков Украины в оптимизации окружающей среды

В статье представлен короткий анализ роли ботанических садов и дендропарков Украины (в прошлом и сейчас) для оптимизации окружающей среды.

Ключевые слова: ботанический сад, дендропарк, интродукция растений, биоразнообразие

T.M. Cherevchenko, N.M. Trofymenko

The role of Ukraine Botanical Gardens and Dendroparks in the optimization of surroundings

The article deals with the short analysis of the role of Ukraine botanical gardens and dendroparks for the optimization of surroundings in the past and at present.

Key words: botanical garden, dendropark, optimization of surroundings

Відомості про авторів:

Черевченко Тетяна Михайлівна, д.біол.н., член-кореспондент НАНУ, почесний директор Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України;

Трофименко Надія Михайлівна, к.біол.н., старший науковий співробітник Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України.

Адреса для листування:

Черевченко Тетяна Михайлівна, 01014, м. Київ, вул. Тімірязєвська, 1, Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України, Київ. Тел.: (044) 285-26-27